

Zárójelentés a *Dante filozófiája* című kutatás eredményeiről

Általános összefoglalás

A kutatás célja Dante filozófiai műveire készítendő magyar kommentár előkészítése volt. A terv részét képezte azon vállalkozásnak, melynek célkitűzése, hogy a 2021-es Dante-centenáriumra elkészüljön Dante összes műveinek első magyar kommentárja. A pályázat résztvevői – az általuk alapított Magyar Dantisztikai Társulat (MDT) támogatásával és szakmai felügyeletével – 2006-ban az OTKA támogatásból *Dante füzetek* címmel nemzetközi folyóiratot alapítottak, melynek célja a magyarországi Dante-kutatások összefogása, koordinálása és az eredmények széleskörű, nemzetközi szintű publikálása. 2006-ban jelent meg a periodika első száma: tanulmányai az említett pályázati célok elérését segítik, s azóta évi rendszerességgel jelenik meg, így immár a folyóirat negyedik száma is elkészült és publikálásra került. E folyóiratszámok révén a pályázat egyes pontjai teljesültek, mivel a közölt tanulmányok a Dante-életmű filozófiai vonatkozású passzusait elemezték. Szintén az MDT keretein belül havi rendszerességgel szerveztünk előadásokat, melyeken az egyes részfeladatok felelősei ismertették eredményeiket a szélesebb szakmával. A pályázat kutatási tervében szereplő, Dante filozófiájával foglalkozó nemzetközi szakirodalom eredményeit tükröző tanulmánykötet publikálása is megvalósult a támogatásból. A résztvevők továbbá a pályázat célkitűzéseivel összhangban lévő több könyvvel és tanulmánnyal gazdagították a magyar és nemzetközi Dante-irodalmat. Összességében tehát sikeresnek és az eredeti célokat beváltó együttműködésnek bizonyult a pályázati támogatás időszaka.

Mivel a pályázati támogatás éveiben több monográfiát és tanulmánykötetet publikáltak a résztvevők, havi rendszerességgel konferenciákat és előadásokat szerveztünk, s mivel alapítottunk egy folyóiratot is, melynek immár az ötödik száma várja a megjelenést, a kutatócsoport eredményei széleskörűen hozzáférhetővé váltak. Ez felment minket az alól, hogy részleteiben is magyarázzuk kutatási eredményeinket. A továbbiakban tehát nagy vonalakban ismertetjük tevékenységünket és a pályázati célok megvalósításának módját. (A közleményeket a beszámoló adott helyén tüntetjük fel.)

Tudományszervezési eredmények

Pályázatunkban tehát arra vállalkoztunk, hogy a támogatás éveiben elkezdjük a Dante összes műveire készítendő tudományos kommentár alapjainak lefektetését, és az életmű

filozófiailag releváns szöveghelyeit elemezzük, valamint megjelentetünk egy tanulmánykötetet, amely a nemzetközi Dante kutatás eredményeit tárja a magyar olvasók elé. Dante munkássága mindaddig egy jórészt irodalmi értékeket hordozó életműként állt a hazai – és részben a nemzetközi – szakmai nyilvánosság előtt, holott mintegy fél évszázada, Bruno Nardi és Etienne Gilson kutatásai óta nem kérdéses, hogy szerzőnket a középkori filozófia egyik jelentős, számos kérdésben újító gondolkodójaként kell beemelnünk a filozófiatörténetbe.

Elmondható, hogy pályázati eredményeink révén Dante irodalmi és filozófiai munkásságának hazai recepciójára és interpretálására irányuló tudományos és kritikai tevékenység komoly lendületet kapott, s immár olyan tudományos tapasztalat halmozódott fel, amely – egy jól működő tanszékközi és interdiszciplináris együttműködés révén – további lehetőséget biztosított egy nemzetközi színvonalú magyar Dante-kommentár elkészítéséhez. Fontos kiemelni, hogy a távlati célkitűzés – a teljes magyar Dante-kommentár – elérése csakis jól felépített, szisztematikus kutatómunkával lehetséges. Egy, a teljesség igényével fellépő magyar kommentár megvalósítása kizárólag több tudományterület képviselőinek bevonásával és a mutatómunka megfelelő megalapozásával képzelhető el. Éppen ezért, ha a majdani jegyzetapparátus a dantei életmű lehetőség szerint minden – filozófiai, költői, retorikai stb. – vetületét nemzetközi színvonalon kívánja olvasói elé tárni, úgy a kutatás első fázisában Dante filozófiájának feltérképezését kellett elvégeznünk, valamint ki kellett alakítanunk egy olyan szakmai, tudományos közösséget, amely egyrészt szélesebb a pályázatban hivatalosan részt vevő kutatók körén, másrészt a pályázati támogatás lejártá után is képes és kész a munka folytatására. Ezt mindenképp elértük, hiszen az kutatásban részt vevő szakemberek szakmai támogatásával és felügyeletével működő MDT mintegy harminc tagja havi rendszerességgel találkozik, előadásokat szervez, és immár a fiatal kutatókat is bevon a munkába. Az előadások és konferenciák részletes ismertetésétől itt eltekintünk, mert a Takács József tollából a *Dante füzetek* minden számában olvasható egy rövid és tényszerű összefoglaló az adott időszakban elhangzott előadásokról és a rendezett tudományos konferenciákról.

Kiemelendő továbbá, hogy a pályázat résztvevőinek kezdeményezésére az MDT biztosította szakmai keretek között több munkacsoport alakult, melyek a Dante-életmű egyes aspektusait teszik vizsgálat tárgyává. Különösen aktív a *Monarchia*-munkacsoport, amely havi rendszerességgel ülésezik és végez igazi műhelymunkát, s amelynek tevékenységéről és eredményeiről Nagy József számolt be a *Dante füzetek* harmadik számában (141-148).

Folyóiratunk, amelyet az egyik legfontosabb olasz kiadó a Rubbettino karolt fel és ad ki, már a nemzetközi Dante-kutatás figyelmét is felkeltette: a Dante füzetek első három

számát egyben mutatta be 2008. június 2-án a Római Magyar Akadémián a pályázat vezetője és egyik résztvevője – Kelemen János és Mátyus Norbert –, valamint két, nemzetközi tekintélynek örvendő olasz Dante-kutató: Enrico Malato és Andrea Mazzucchi. A nemzetközi elismerés újabb jele, hogy az Olasz Dante Társaság (Società Dantesca Italiana) a 2008 novemberében rendezett firenzei ünnepi ülésén szintén bemutatta a folyóiratot.

A pályázati támogatás évei alatt szervezett előadások, valamint a folyóirat a tudománynépszerűsítés területén is hozott eredményeket, hiszen az előadásokon rendszeresen helyet biztosítottunk fiatal, szakdolgozatukat, vagy doktori disszertációjukat író egyetemi hallgatóknak, hogy hozzáértő szakmai közönség előtt mérettessenek meg. Sőt, Mátyus Norbert jóvoltából – summa cum laude eredményt elért – PhD disszertáció is született a pályázati témában.

2007 nyarán a magyarországi egyetemek Olasz Tanszékeinek, valamint a Budapesti Olasz Kultúrintézet támogatásával, és hagyományteremtő jelleggel pénzdíjas, jeligés pályázatot írtunk ki egyetemi hallgatók számára Dante-tanulmányok írására. Mivel a pályázatnak komoly sikere lett, és jelentős hallgatói érdeklődés mutatkozott, úgy döntöttünk, hogy a legjobb 6 pályázatot beküldő hallgatók számára „Fiatal Dante-kutatók konferenciája” elnevezésű tudományos ülészakot szervezünk, amelyen a pályázók előadhatták leadott műveiket. A kezdeményezést a Budapesti Olasz Kultúrintézet felkarolta, és méltó helyet biztosított számára. Így került megrendezésre első alkalommal 2008. május 30-án a konferencia, melyet terveink szerint kétévi rendszerességgel ismétlünk.

Emellett talán további eredményünk a tehetséggondozás terén az, hogy 2006-ban tevőlegesen, szervezőként és a vezető kutató személyében előadóként bekapcsolódtunk a Milánói Katolikus Egyetem és a Ravennai Ferences Közösség alapításában létrejött „Dante Summer School” megrendezésébe. A minden augusztusban, Ravennában intenzív tanfolyam formájában megrendezésre kerülő „Dante iskola” egyetemista hallgatóknak kínál elmélyülési lehetőséget a firenzei költő életművében. A kurzusokra 2007-ben és 2008-ban is két magyar diákot sikerült – pályázat útján – kijuttatnunk, akik tandíjmentességet élveztek, valamint ingyen szállást és étkezést kaptak.

Tudományos eredmények

A gondolat, miszerint a magyar Dante-kommentár megvalósításakor a filozófiai művek elsőbbséget élveznek, egy, a tudományos közvélemény számára is újdonságot jelentő premisszát rejt magában: úgy véljük, hogy Dante filozófiája önmagában is kutatásra érdemes,

vagyis szerzőnk életműve nem csupán irodalmi vonatkozásai miatt kerülhet figyelmünk homlokterébe, ezért önálló hely illeti meg a bölcelet történetben. Igaz persze (és ezt évszázados Dante-recepció egyetlen képviselője sem vonta kétségbe), hogy Dante műveiben vannak filozófiailag releváns gondolatok, de mind a mai napig tartja magát az a Benedetto Croce által megfogalmazott tétel, mely szerint Dante a világirodalom egyik legnagyobb költője, de bölcselőként jelentősége igencsak csekély. Más szóval életművében kitüntetett helyet kap ugyan a filozófia, amennyiben főműve a középkor gondolkodásának foglalata, de alapvető fontosságú, hogy bölcselete nem új, hanem a skolasztika és általában a középkori gondolkodás egyszerű reprodukálása. Így Dante eszmetörténeti jelentősége nem filozófiai relevanciájában áll, hanem abban a tényben, hogy a mások – s a leggyakrabban idézett név itt természetesen Aquinói Szent Tamás – gondolatait költőileg volt képes kifejezni. Ezzel szemben kutatásunk résztvevői nem az életművet kiegészítő és árnyaló elemként tekintenek Dante filozófiájára. Egyfelől úgy ítéljük, hogy szerzőnk bölcséleti forrásai messze túllépnek a tomizmus szűk körén, másfelől – ezzel természetes összefüggésben – Dante saját korát sok esetben meghazudtoló eredményeket volt képes felmutatni: politikai filozófiája, etikája és nyelvelmélete újszerű gondolatokkal gazdagította a filozófiát. Ezen meggyőződésünkről és az ezt támogató kutatási eredményeik részleteiről a megjelent publikációkból tájékozódhatnak az érdeklődők.

Megszerkesztettünk továbbá egy tanulmánykötetet, amely a nemzetközi Dante-kutatás eredményeit tárja a közönség elé. A kötet minden tanulmánya most először kerül a magyar olvasók elé.

Három nagy témakört érintenek a kötet cikkei. Erich Auerbach az *Isteni színjáték* fizikai, morális és politikai világképét, valamint történelemszemléletét vizsgálja, s azzal a bátor meggyőződéssel teszi mindezt, hogy a műbe kódolt világértelmezés nem külsődleges elem a valódi műélvezetet biztosító esztétikum mellett, hanem koherens része a költészetnek. Auerbach tehát azt állítja, hogy az *Isteni színjáték* nem *annak ellenére* nagy alkotás, hogy a középkor számunkra jórészt érdektelen nagy bölcséleti kérdéseit, a XIII. századi Itália pártharcait és a szerző személyes problémáit szedi versbe, hanem *éppen ezért*. Kis túlzással és nagy általánosítással azt mondhatjuk, hogy például a morálfilozófia nem ráakódik a műre, hanem abból nő ki a költészet.

Bruno Nardi és Étienne Gilson tanulmányai Dante szerelemfelfogását és politikai filozófiáját elemzik. Mindketten a középkori forrásokból kiindulva kérdeznak rá Dante sajátos, az auktoritásokat tiszteletben tartó, de mégis személyes álláspontjára. Így válik világossá, hogy az udvari költészet alapkódexeként ismert Andreas Capellanus *De amore*

című traktátusa milyen termékeny hatásra talált az itáliai szerelmi költészetben, de az is, miként alakult át, más ösztönzésekkel és olvasmányélményekkel egybeforva Dante tolla alatt. Hasonló a helyzet Dante politikai filozófiájának gilsoni értelmzésében, hiszen a francia filozófiatörténész azt bizonyítja, hogy Dante elmélete a császárság szükségszerűségéről, alapvetően Arisztotelész és Szent Tamás premisszáiból indul, de egyéni és új arculattal gazdagodik.

Az előbbi három, alapvetően bölcséleti kérdésekkel foglalkozó tanulmány egyértelműen saját korába ágyazva kívánja feltárni Dante filozófiáját: hasonló elméleti alapállás jellemzi Charles S. Singleton munkáját, aki viszont egy régi, már a romantika óta napirenden lévő kérdés megválaszolására tesz kísérletet. A dantei allegória, illetve allegorikus ábrázolás problematikájáról van szó. Az allegória és szimbólum goethei szétválasztása ugyanis ama fogós kérdést hagyományozta a Dante-kritikára, hogy mi a viszony az alapvetően csekély esztétikai értékkel bíró allegorikus költészet és a nyilvánvalóan allegorikus, s eközben mégiscsak élvezhető *Isteni színjáték* között. Singleton úgy próbál meg választ adni a kérdésre, hogy figyelmen kívül hagyva mai fogalmainkat, a középkori olvasó szemével, valamint Dante Cangrande della Scalához írott önértelmezésével próbálja újraolvasni a szöveget.

A kötet utolsó három tanulmánya azt kísérli meg feltárni, hogy a korabeli olvasók miként értelmezték Dante műveit: Giorgio Padoan arra keresi a választ, hogy maga Dante miként illeszkedett kora értelmiségije közé, tőlük milyen ösztönzések érték, s mindez miként csapódott le a fő műben. Saverio Bellomo a Dante-recepció első, és szerencsére ránk hagyományozódott dokumentumokban igen gazdag szakaszát elemzi: a korabeli Dante-kommentárokról kapunk árnyalt képet. Giuseppe Frasso révén pedig végül arról olvashatunk, hogy a nagy és talán első humanista, Francesco Petrarca miként birkózott Dante nem könnyű örökségével.

Az ismertetett eredmények fényében úgy véljük, hogy hasznos és gyümölcsöző volt pályázatunk. Itt is hangsúlyozni szeretnénk, hogy a pályázat egy 2021-ig szóló hosszútávú kutatás első fázisa volt. A kutatás folytatásához továbbra is szükségünk lesz kutatási támogatásra.